

УДК 32.019.52

**ПРИРОДА ТА МЕХАНІЗМИ ВКЛЮЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІТИКУ:
ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ****Козьма В.В., к. політ. н., доцент, докторант кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (м. Київ, Україна)****Козьма В.В., Природа та механізми включення особистості в політику: політологічний аналіз.**

В статті проаналізовані первинні механізми політичної соціалізації особистості, що безпосередньо впливають на ступінь включення індивіда у світ політики. Особлива увага приділяється особистісному аспекту процесу соціалізації. Наголошується на домінуванні в науковій літературі двох моделей політичної соціалізації: модель «підкорення», що базується на концепції відомого англійського філософа Томаса Гоббса, та модель «інтересів», розробниками якої були зокрема Адам Сміт, Герберт Спенсер та ін. Підкреслюється важливість збереження балансу між різними механізмами політичної соціалізації. Зроблено висновок, що на даний час в Україні існує гостра проблема з поширенням базових політичних знань, особливо серед молоді, а також наголошується на небезпеці поширення масових маніпулятивних технологій в українському суспільстві.

Ключові слова: політична соціалізація, особистість, механізми соціалізації, суспільство, освіта, маніпуляції.**Козьма В.В. Природа и механизмы включения личности в политику: политологический анализ.**

В статье проанализированы первичные механизмы политической социализации личности, которые непосредственно влияют на степень включенности индивида в мир политики. Особое внимание уделяется личностному аспекту процесса социализации. Сделан акцент на доминировании в научной литературе двух моделей политической социализации: модель «подчинения», что базируется на концепции известного английского философа Томаса Гоббса и модель «интересов», создателями которой были в частности Адам Смит, Герберт Спенсер и др. Подчеркивается важность сохранения баланса между различными механизмами политической социализации.

Сделан вывод о том, что на данное время в Украине существует острая проблема с распространением базовых политических знаний, особенно среди молодежи, а также акцентируется внимание на опасности распространения манипулятивных технологий в украинском обществе.

Ключевые слова: политическая социализация, личность, механизмы социализации, общество, образование, манипуляции.**Kozma V. The mechanisms of political socialization: political analysis.**

In the article the primary mechanisms of political socialization that directly affect the degree of inclusion of the individual in the world of politics. Particular attention is paid to the personal aspect of the socialization process. It is noted for dominance in the scientific literature two models of political socialization: the model of "conquest", based on the concept of the famous English philosopher Thomas Hobbes, and the model of "interests" which developers were particularly Adam Smith, Herbert Spencer and others. The importance of preserving the balance between the various mechanisms of political socialization.

It was concluded that currently in Ukraine there is an urgent problem of the spread of basic political knowledge, particularly among young people, and emphasizes the danger of the spread of mass manipulation technologies in Ukrainian society.

Key words: political socialization, personality, mechanisms of socialization, society, education and manipulation.

В періоди глобальних змін актуалізуються різноманітні напрямки наукових досліджень. Переглядаються усталені постулати та погляди, по-новому «читається» історія, відкриваються незвідані наукові горизонти тощо. Не є виключенням із правила і вітчизняна політична наука. Так, наприклад, до теми особистості, її ролі в історії зверталися свого часу відомі мислителі всіх часів та народів, здавалось би все що можна було сказати – сказано, все що можна було дослідити – досліджено, проте сьогодні знову акцентує увагу на цій проблематиці. Чому? Відповідь очевидно потрібно шукати в людській природі. «Природа человека остается неизменной; и на десяти тысячном году от сотворения мира человек рождается все с теми же страстями, что и на втором году, и он проходит весь круг своих благоглупостей и достигает поздней, несовершенной и бесполезной мудрости»[1, с.427]. Ми схильні вірити, а точніше, довіряти тим, хто видається сильнішим, кращим, розумнішим за інших, хто пропонує «покращення» вже сьогодні, хто говорить що знає як робити та що робити. Ми схильні вірити словам. Така віра створює замкнутий лабіринт по якому українці (і не лише ми) ходять уже 25 років поспіль довіряючи долю країни різноманітним політичним демагогам, популістам та шахраям.

У науковому та прикладному сенсі для українських науковців винятковий інтерес сьогодні становлять наступні питання: яку роль відіграли в українській політичній історії відомі особистості, чому тепер у нас немає своїх Вашингтонів, Рузвельтів, Маннергеймів, навіть Лукашенків*(як це не парадоксально звучить), чому взагалі в політичній та управлінській верхівці відсутні особистості, яких можна було б назвати відповідальними суб'єктами політики, що таке вітчизняна політична еліта та кого до неї можна зараховувати і т.п. Дослідженню цих питань, зокрема, та ролі особистості в різних царинах суспільного життя взагалі, присвячено праці багатьох вітчизняних

учених: О. Бабкіної, І. Бекешкіної, Є. Головахи, В. Горбатенка, В. Небоженка, В. Полохала, В. Тихоновича, Ю. Корнілова, О. Резніка, М. Шульги та ін. Актуальність зазначеної наукової проблеми та широке коло проблемних питань, які потребують розгляду, обговорення та аналізу обумовили вибір предмету нашого дослідження. В цій публікації, зокрема, мова піде про природу та механізми включення особистості в політику в якості свідомого, активного та відповідального суб'єкта.

Залучення (соціалізація) людини у складний та заплутаний світ політики відбувається в процесі взаємодії індивіда та суспільства через різноманітні соціально-політичні механізми. Метою даної публікації є аналіз цих механізмів, що безпосередньо впливають на ступінь включення індивіда у світ політики, а також особистісний аспект процесу соціалізації, де вкрай цікавими для дослідника є питання пов'язані зі змінами, які відбуваються в структурі особистості під час «політичного дозрівання» індивіда.

В науковій літературі домінують дві моделі політичної соціалізації. З одного боку це, так звана, модель «підкорення», що базується на концепції відомого англійського філософа Томаса Гоббса (1588 – 1679). На думку цього мислителя, щоб уникнути «війни всіх проти всіх» людина, як істота слабка і нерозумна, задля власної ж користі, має підкорятися абсолютній божественній владі суверена. Особистість є лише пасивним об'єктом, «гвинтиком» політичної системи, яка, відповідно, на свій розсуд формує потрібну модель та стандарти поведінки всього суспільства. Інша модель політичної соціалізації (А. Сміт, Г. Спенсер), що отримала назву модель «інтересів», розглядає розвиток людського суспільства через призму людської психіки, наголошуючи на тому, що людина, як правило, в своєму житті робить лише те, що відповідає її особистому інтересу. Раціональний спосіб мислення допомагає індивідам зрозуміти важливість спільних зусиль для досягнення власної користі. Таким чином, інтереси кожного так чи інакше впливають на розвиток політичного процесу, що в свою чергу дає підставу вести мову про певну внутрішню трансформацію, тобто про поступове усвідомлення індивідом своєї суб'єктності в політичному просторі.

Дослідження основних соціально-політичних механізмів, що безпосередньо впливають на процеси формування та функціонування особистості в політиці мають свою методологічну специфіку. Полягає вона в обов'язковому використанні системного аналізу та побудові ієрархічної моделі досліджуваних механізмів. Це дає можливість, на нашу думку, встановити взаємозв'язок між ними і по-можливості віднайти закономірність. Отже, виходячи з цього і сформовано порядок за яким розташовані нижче названі механізми політичної соціалізації.

1. Сім'я.

Сім'я, як фундаментальний інститут суспільної системи, володіє широким діапазоном можливостей та засобів впливу на формування позитивного чи негативного ставлення індивіда до будь-яких політичних явищ. Навіть більше, сім'ї належить провідна роль у формуванні саме позитивних установок соціальної поведінки людини. Повага, взаєморозуміння, толерантність, підтримка в сімейних стосунках стають факторами стабільності, способом життя, цінностями, що гармонійно поєднують індивідуальне та суспільне буття людини, запускають в дію процес соціалізації та становлення особистості.

Зближення сім'ї та суспільства відбувається за посередництвом держави. Суспільство через державу створює принципи та правила взаємної відповідальності сторін, формує механізми їх виконання, реалізує спеціальну особливу політику та ідеологію. Так, в демократичному суспільстві, сімейна політика держави позбавлена прямого впливу на сім'ю, на індивідуальні свободи людини і має лише регулятивний характер тоді як в недемократичних – абсолютизуються цінності колективізму, в результаті чого сім'я, як соціальний інститут, разом з особистістю повністю підпорядковується інтересам держави та суспільства.

Сьогодні сім'я, як механізм політичної соціалізації, переживає певну кризу, що пов'язана зі складними модернізаційними змінами всього українського суспільства. В першу чергу, таких змін зазнає система ціннісних особливостей. У свідомості людей старшого покоління домінують традиційні колективістські цінності сім'ї, тоді як молоде покоління більше орієнтується на цінності індивідуалістичні. Зазначимо, що в різні епохи, сімейні цінності мали свій специфічний характер, проте вони завжди вважалися базовими й були важливим елементом загальної культури народу.

Потужний тиск з боку нових суспільних норм та принципів змушує інститут сім'ї пристосовуватись до нових життєвих умов, шукати адекватні критерії оцінювання дійсності. Саме сукупність таких критеріїв формує поведінку індивіда в суспільстві. Соціальний та суспільний статус особистості, її роль в суспільному та сімейному житті безпосередньо впливають на формування зразків поведінки, в першу чергу в наймолодших членів родини, на сприйняття ними навколишнього світу тощо. Проте, які саме політичні цінності потрібно передавати дітям сьогодні переважна більшість українських батьків не знають і тому залишають цю тему поза увагою або перекладають таку «роботу» на наступний механізм політичної соціалізації – школу.

2. Школа.

Перш ніж розглянути цей механізм політичної соціалізації дозволимо собі декілька суб'єктивних зауважень. Відкриваючи шкільні двері ми відкриваємо перед дитиною незвіданий світ, ми, за великим рахунком, передаємо в руки шкільного учителя ще дуже пластичний матеріал, «глину» з якої, за бажання, можна виліпити що завгодно. Без жодних перебільшень зазначимо, що саме від особистості педагога залежить у великій мірі майбутня доля його «творинь» у тому великому та прекрасному світі. У житті можна виправити багато помилок, проте помилку педагога, як і помилку сапера, виправити неможливо.

Під час освітнього процесу учнів, частіше за все, не розглядають як суб'єктів освітньої діяльності вони радше є об'єктами впливу. Такий підхід має право на життя, оскільки ми маємо справу з системою, а як відомо робота будь-якої системи базується на чіткому виконанні встановлених норм та правил. Тому очевидно, для того щоб якісно передавати знання потрібно виробити певний алгоритм. Як правило, такий алгоритм спирається на

авторитарний спосіб навчання, метою якого є змусити дитину вчитися, іншими словами – навчити вчитися. В даному випадку авторитарність розуміється лише як метод. У підсумку процес навчання повинен перерости в стійку звичку, в бажання пізнавати, розвиватися, мислити, творити протягом всього життя. В цьому місці варто дещо уточнити. Сучасний постіндустріальний світ справедливо називають інформаційною епохою. Кількість інформації яку ми отримуємо щодня з різних джерел величезна. Природно, що знати все неможливо. Саме тому сьогодні в шкільній освіті вкрай важливо «не перегнути палку» з кількістю інформації, що подається для обов'язкового вивчення. Навіть якщо дитина закінчивши школу чогось не знає – не є великою проблемою, проблема – коли вона не хоче більше нічого знати. Це навіть не проблема, а радше трагедія, а заодно і підсумкова оцінка роботи всієї школи, яка за роки навчання «вбила» в дитині жагу до пізнання. Проте, освітня діяльність не зводиться лише до навчального процесу, не менш важливою її складовою є процес виховання, де використання примусу може бути вкрай небезпечним. Саме вміння гармонійно поєднувати авторитарне навчання та ліберальне виховання і називають педагогічною майстерністю. Важливо не лише навчити, а й виховати, адже особистість цінна не лише тому, що може виконувати різноманітні функції, а й тим, що вона потенційно володіє унікальною різноманітністю творчих можливостей. Тут важливо не зашкодити.

На систему шкільної освіти покладені різноманітні функції, зокрема і функція політичної соціалізації, проте в українському суспільстві взагалі та в освітньому середовищі зокрема домінує думка про те, що політична сфера є доволі складною для дитячого сприйняття тому політика має залишатися поза шкільними стінами. Політична соціалізація зведена лише до патріотичного виховання, головне завдання якого вбачається в шануванні та поклонінні. Така позиція ґрунтується на прикладах з минулої радянської системи освіти, де дітей політично соціалізували з перших днів перебування в школі. Значок на грудях з портретом вождя чітко вказував ідеологічний напрямок думок та вчинків, не залишаючи місця для будь-якої альтернативи. Ошпарившись тоді на молоці дмухаємо тепер на воду. Так чи інакше обмежити доступ шкільної молоді до політичної інформації не можливо. Інше питання, що ця інформація не аналізується, а закріплюється у свідомості дітей як сталий факт. Таким чином, політичний досвід молодого покоління формується не на базі отриманих у школі політичних знань та цінностей, а під впливом різноманітних, часто маніпулятивних джерел впливу. Нерідко таким джерелом є шкільний учитель, який видає свою суб'єктивну думку на ті чи інші історичні чи політичні події як істину в останній інстанції. Неможливість молоді критично осмислити політичну дійсність призводить з часом до розчарувань, політичного відчуження та аполітичності. У підсумку відсутність в системі шкільної освіти каналів передачі політичних знань блокує роботу цього механізму політичної соціалізації.

Наступний механізм політичної соціалізації також стосується системи освіти. Мова піде про вищу школу.

3. Вища школа.

Ще донедавна можна було вести мову про політику держави щодо політичної соціалізації молоді. Якщо сім'я та школа не ставили собі за мету формування у молодого покоління інтересу до політичного життя то саме на вищу освіту покладалося завдання передачі політичних знань, формування політичної свідомості, політичної культури, зразків поведінки тощо. Реалізовувалось це завдання через запровадження на початку 90-х років минулого століття в українських університетах обов'язкового вивчення основ політичної науки. З часом політична освіченість студентської молоді плюс патріотичне шкільне виховання почали давати свої результати. Яскравим прикладом цього є зимові події 2013 року, що отримали назву Революція гідності, де локомотивом протестних виступів проти незаконних дій влади була саме студентська молодь. І навіть більше, візьмемо на себе сміливість стверджувати, що саме завдяки молодому поколінню, що народилось та виросло в незалежній Україні ми, в ці буремні часи, зберегли державність. Молоді курсанти-нахімівці показали приклад дорослим мужам в «лампасах та зірках», що таке патріотизм. Розмови про те, що мовляв «не було наказу» і т.п. не витримують жодної критики. «Воїне – казали давні римляни, не чекай наказу – показуй приклад!». Здавши окупаційним російським військам півострів Крим без жодного спротиву всі, без виключення, військовослужбовці мають нести відповідальність. Ті, що зрадили присягу і перейшли зі зброєю в руках на бік ворога – військові злочинці. З ними розмова коротка. Їх потрібно оголосити у міжнародний розшук і за скоєний злочин переслідувати до кінця днів. Всі інші, (читаймо історію – інакше навіщо її писати!) що «по-геройськи» вийшли з окупованого Криму на материкову частину України, покинувши зброю та техніку, мають бути звільнені з армії без права повернення на службу. Це саме той випадок де не буває напівтонів.

Сучасне українське суспільство вкрай заполітизоване. В таких умовах пересічним громадянам вкрай важко орієнтуватися в бурхливому океані політичних подій та явищ. Сьогодні люди як ніколи потребують фахових політичних знань, об'єктивної інформації, якісної аналітики тощо. Здавалось би настав час використати освітню галузь як механізм політичної соціалізації населення на повну потужність, піднявши прапор політичного просвітництва. Проте так не сталося. Натомість українська система освіти, зокрема і вища школа, з прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» взагалі відмовляється від обов'язкового викладання гуманітарних дисциплін, в тому числі і політології, аргументуючи це тим, що «обов'язковість викладання» це анахронізм, який обмежує свободу вибору. Тепер, за великим рахунком, ця «свобода вибору» зосереджена в руках керівництва вишу, яке будь-які міністерські рекомендації може залишити поза увагою. Головні захисники цього постулату посилаються на досвід розвинених демократичних країн світу. Проте, ми ще дуже далекі від демократії з її цінностями, нормами, принципами й т. п. Ми лише заявили про наміри, а як відомо фахівцям-політологам, встановити політичний режим лише законами чи Конституцією не можливо.

В сталих демократіях свідома, активна політична поведінка широких мас населення опирається не лише на політичні знання отримані під час навчання, такі знання засвоюються особистістю в процесі її соціалізації як певна традиція, що є вже невіддільною частиною політичної культури демократичних країн світу. Нічого подібного в Україні немає, тому вкрай небезпечно виключати насправді дієвий механізм політичної соціалізації молоді – вищу

школу – з переліку тих місць, де людина може отримати фахові політичні знання. Святе місце порожнім не буває.

Отже, очевидним є факт з якого постає проблемне питання: якщо сім'я, школа, університет не ставлять собі за мету виховання у молодого покоління інтересу до політичного життя країни, хто ж тоді формує у наших громадян політичні погляди, переконання, цінності, впливає на характер та форму політичної поведінки тощо? За відсутності реального впливу вищезазначених механізмів політичної соціалізації має існувати інший край потужний механізм політичного залучення наших громадян до політичної сфери, адже «як потрібно керувати країною» знає переважна більшість українців. Звичайно, в цьому випадку, мова йде не про політичну соціалізацію як таку, а лише про ступінь політизації, адже для формування громадянської самосвідомості необхідна стійка первинна соціалізація (сім'я, школа), яка роками формує переконання та риси особистості. Високий рівень політизації є радше елементом політичної технології, який часто використовується з метою різноманітних маніпуляцій суспільною свідомістю. Найкраще справляється з «цією» роботою наступний механізм політичної соціалізації – ЗМІ.

4. Засоби масової інформації.

Відсутність конкурентної боротьби між механізмами політичної соціалізації створило сприятливі умови для того, щоб панівні позиції в боротьбі за «політичні умонастрої» українців зайняли різноманітні ЗМІ. Проте ми не абсолютизуємо вплив ЗМІ на суспільну свідомість. Варто розуміти, що кожний механізм політичної соціалізації так чи інакше пов'язаний між собою. Від того в якій сім'ї виховувався індивід, в якому середовищі навчався, в якій політичній системі живе, залежить ступінь та якість її політичної соціалізації. Ми, в даному випадку, ведемо мову лише про те, що зі зменшенням впливу традиційних інститутів політичної соціалізації, ЗМІ, переважна більшість яких належать конкретним заможним людям, лише посилюють свій вплив і вплив цей переважно має маніпулятивний характер. Для сучасної політичної науки осмислення феномену маніпулювання має важливе значення, оскільки дозволяє вести мову не просто про технології протидії маніпуляціям, а піднімати питання про державну політику інформаційної безпеки, а це, у свою чергу, дає можливість знову наголосити на важливості поширення базових політичних знань на ранніх етапах соціалізації індивіда.

Це далеко не повний перелік механізмів, проте ми навмисно залишаємо їх поза увагою, оскільки без первинної соціалізації немає сенсу вести мову про можливість якісної політичної соціалізації наприклад в трудовому колективі чи громадській організації. Важливо зберігати баланс між різними механізмами політичної соціалізації, адже домінування лише одного з них призводить до викривлень та маніпуляцій, не кажучи вже про той випадок, коли такі механізми взагалі не працюють.

Отже, підсумовуючи зазначимо, що результатом успішної політичної соціалізації є формування свідомих, політично активних громадян, які здатні брати участь в політичних процесах та впливати на політичну ситуацію в країні. Таким чином окрема особистість стає відносно автономним суб'єктом політики. З іншого боку, результатом неуспішної політичної соціалізації є лише зростання маси пасивних об'єктів політики, що легко піддаються впливу різноманітних маніпуляторів гаслом яких є «чим гірше, тим краще». Насамкінець залишається лише нагадати вислів відомого афінського стратега Перикла: «Якщо Ви не цікавитесь політикою, це ще зовсім не означає, що політика не цікавиться вами».

Бібліографічний список:

1. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества / И.Г.Гердер – М. : Издательство «Наука», 1977. – 703 с.
2. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Збірник наукових праць. / за ред. д.е.н. Ворони, д.с.н. М. Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2015. – Вип. 2(16). – 652 с.

* Інститутом соціології НАН України проводяться вкрай цікаві наукові дослідження. Пропоную читачам ознайомитися одним з них. Так, на запитання «Яку оцінку Ви б дали діяльності О.Лукашенка на посаді Президента Білорусі, якщо «1» – найнижча, а «10» – найвища оцінка?» – наші співвітчизники відповіли: (див. табл.) [2, с.531]

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2013	2014	2015
1 Найнижча оцінка	9.5	7.7	9.9	3.7	2.3	7.3	3.4	6.8	5.3
2	6.5	6.1	5.6	2.5	1.8	4.7	4.1	4.1	3.3
3	8.8	9.4	6.3	4.8	2.4	6.6	6.1	6.1	6.0
4	8.7	11.1	7.4	5.6	3.8	6.8	7.1	7.5	6.2
5	16.1	20.2	10.2	15.5	13.3	15.2	15.9	15.5	14.4
6	7.1	8.8	7.5	8.4	6.9	9.1	8.3	6.8	9.0
7	7.9	8.1	9.1	11.1	8.9	10.6	10.3	9.7	12.2
8	7.8	8.4	10.7	14.4	14.8	12.0	12.9	11.3	13.8
9	5.6	5.2	8.5	9.8	12.8	9.4	11.4	7.8	10.0
10 Найвища оцінка	18.7	13.0	23.2	22.6	31.4	16.9	19.7	23.9	19.0
Не відповіли	3.1	1.9	1.5	1.6	1.4	1.4	0.8	0.7	0.7
Середній бал	5.8	5.6	6.3	6.9	7.6	6.3	6.7	6.5	6.6

Середній бал розраховується для 10-тибальної шкали, де 1—найнижча оцінка, а 10 – найвища. Відповідно, чим більше середній бал (чим ближче він до 10-ти), тим кращою є оцінка. Середній бал розраховується для тих респондентів, які дали відповідь на поставлене запитання.